

УДК 371.134/.373.3(477.93)"1917/1921"
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.3/23.166815>

Інна РАШИНА,
orcid.org/0000-0002-8193-9364
викладач кафедри педагогіки
Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії
(Хмельницький, Україна) inna-rashina@ukr.net

ПІДГОТОВКА ПЕДАГОГІЧНИХ КАДРІВ ТА ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОЧАТКОВИХ ШКІЛ НА ПОДІЛЛІ В ДОБУ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1921 РР.

У статті досліджено питання розвитку освіти на Поділлі в добу Української революції 1917–1921 рр. Йде мова, що в добу національної демократичної революції українські уряди особливу увагу приділяли розвитку вищої школи. Розкрито проблему недостатньої кількості культурно-освітніх закладів, створення національних шкіл, особливості функціонування вищих початкових шкіл на Поділлі та роль Міністерства народної освіти у їх відкритті. Зазначається, що національна школа створювалась як єдина, доступна для всіх і складалася з трьох ступенів. Вона мала бути демократичною і українізованою, де діти різних верств населення могли б безкоштовно здобувати освіту з наступним її продовженням у середніх, спеціальних та вищих навчальних закладах. Значна увага приділяється створенню вищих початкових шкіл на Поділлі в період Української революції. Зроблено акцент на тому, що вища школа на Поділлі розвивалася в дуже складних умовах. Зосереджено увагу на проблемі нестачі вчителів у школах краю, на особливостях їх підготовки та закритті багатьох шкіл на Поділлі за браком учительського персоналу.

Ключові слова: освіта, Міністерство народної освіти, Подільська народна управа, освіта на Поділлі, національна школа, вища початкова школа, учительські семінарії, педагогічні кадри, особливості підготовки вчителів.

Inna RASHYNA,
Lecturer of the department of pedagogics
Khmelnyskyi Humanitarian-Pedagogical Academy
(Khmelnyskyi, Ukraine) inna-rashina@ukr.net

PREPARATION OF PEDAGOGICAL PERSONNEL AND PECULIARITIES OF FUNCTIONING OF PRIMARY SCHOOLS IN PODILLIA REGION IN THE PERIOD OF UKRAINIAN REVOLUTION 1917–1921

The article deals with the issues of education development in Podillia region during the period of Ukrainian Revolution of 1917–1921. It is mentioned that in the era of the national democratic revolution, Ukrainian governments paid special attention to the development of higher education. The problem of the insufficient number of cultural-educational institutions, creation of national schools, peculiarities of functioning of higher primary schools in Podillia region and the role of the Ministry of Public Education in their opening have been revealed. Especially a lot of efforts have been made to the preparation and opening of higher primary schools in Podillia region by local self-government bodies. It is noted that the national school has been created as a single, accessible to everybody and consisted of three stages. The first stage (lower primary school – 1–4 grades), the second stage (higher primary school – 5–7 grades, and since 1919 the 4 grade was also included to this stage), the third stage – secondary school (gymnasium – 9–12 grades). It was supposed to be democratic and Ukrainized, where children of different sections of the population could receive education free of charge, followed by their continuation in secondary, special and higher educational institutions. In many Podillia towns, the existing network of educational establishments and cultural institutions in the early XXth century no longer met the growing needs of their inhabitants. The emphasis is placed on the fact that the high school in Podillia region developed under very difficult conditions. The focus is on the lack of teachers in the schools of the region, on the peculiarities of their preparation and closure of many schools in Podillia region due to the lack of teachers' staff. The need for trained teachers, especially in connection with the introduction of general primary education, forced the authorities to increase the number of seminaries. In order to improve the work of schools, urgent care was needed to restore them, fill them with teachers, and start teaching children. Despite the fact that in Podillia region there was the Teachers Institute in Vinnytsia, on its own, it could not fully satisfy the growing needs of specialists. To solve this problem, it was necessary to create new pedagogical educational institutions that would train specialists for the new school at the appropriate level. In view of this, the Ministry of Public Education recognized the need to open the teachers' institution in Kamianets-Podilskyi. A significant achievement became the transition to the Ukrainian language of instruction. Some progress has also been made on the path to democratization of the educational process, which opened for broad sections of the population of the region the way to study in higher primary schools.

Key words: education, Ministry of Education, Podillia region People's Council, education in Podillia region, national school, higher primary school, teacher seminaries, teaching staff, peculiarities of teachers training.

Постановка проблеми в загальному вигляді.

Питання розвитку освіти завжди привертало увагу науковців. Значний інтерес викликає стан освіти на Поділлі кінця XIX – початку XX століття, де, незважаючи на позитивні тенденції, ситуація в цій галузі залишалася вкрай складною. Особливо драматично виглядав освітній процес у сільській місцевості, де феодално-кріпосницькі пережитки та недосконалість реформаційної політики виявлялися серйозною перешкодою його розвитку.

Поряд із процесами поширення початкової і середньої освіти в Україні в добу національної демократичної революції українські уряди особливу увагу приділяли розвитку вищої школи. Це пояснювалося тим, що саме тут мала готуватись українська інтелектуальна еліта, така необхідна в період утворення і становлення Української держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Вивченню історії освіти Поділля присвячені праці М. Вороліса, В. Герасименко, П. Григорчука, Л. Дровозюк, А. Зінченко, П. Каньоси, О. Кошолопа, О. Кух, В. Лозового, О. Лойко, Ю. Маркітантової, В. Стецюк, С. Трухманової та ін. Вагомий внесок у дослідженні проблеми вищої освіти на Поділлі на початку XX століття належить сучасним історикам О. Завальнюку, О. Комарницькому, В. Лозовому, Е. Мельнику, В. Прокопчуку, А. Філінюку.

Дослідженню питань професійної підготовки майбутніх учителів приділяли увагу такі вчені, як: О. Абдуліна, М. Євтух, І. Зязюн, Н. Ничкало, А. Капська, О. Савченко, С. Сисоєва, Л. Хомич та ін. Проблеми підготовки вчителя початкових класів досліджувалися вченими В. Бондарем, Н. Бібік, А. Бистрюковою, М. Вашуленком, С. Єрмаковою, М. Захарійчук, О. Івлієвою, Н. Казаковою, Л. Кекух, Н. Кичук, Л. Красюк, О. Мельником, В. Паскар, С. Ратовською, І. Титаренко, Л. Хоружою та багатьма іншими.

Виклад основного матеріалу. У багатьох подільських містах існуюча мережа начальних закладів та установ культури на початку XX століття вже не відповідала зростаючим потребам їх жителів. Більшість міст Поділля порівняно з містами інших губерній явно відставала за кількістю культурно-освітніх закладів.

Потреба в підготовлених вчителях, особливо у зв'язку з запровадженням загальної початкової освіти, застала владу збільшити кількість семінарій. Так, якщо у 1890–1900 рр. Міністерством народної освіти в Росії було відкрито всього 4 учительських семінарії, за 1900–1910 рр. – 23, то у 1911–1917 рр. – 107, трохи менше, ніж за всю попередню їх історію. До березня 1917 р., тобто до ліквідації царизму, в Росії нараховувалось

183 учительських семінарії, які утримувались на державні кошти, і 9 учительських семінарій і шкіл – на кошти товариств і приватних осіб (Кузьмин Н. Н., 1970: 87, 91, 97).

Після перемоги Лютневої революції в Росії (1917 р.) в Україні, зокрема на Поділлі, склалися сприятливі умови для будівництва національної школи. Потреба в цій роботі як першочерговій диктувалася тим, що на 1917 р. загальний освітній рівень українського народу був досить низький, а неписьменність серед населення становила близько 70%. У деяких регіонах цей показник сягав навіть понад 80%. На Правобережжі, куди входила частина Поділля, покращення в освіті було мінімальним, а культурний рівень цього краю – найнижчим у всій європейській частині Росії (Мельник Е. М., Буравченков А. О., 2001: 323).

Національна школа створювалась як єдина, доступна для всіх, виховуюча, національно-державна, діяльна і складалася з трьох ступенів: перший ступінь (нижча початкова школа – 1–4 класи), другий ступінь (вища початкова школа – 5–7 класи, а з 1919 р. сюди включався і 4 клас), третій ступінь – середня школа (гімназія – 9–12 класи) (Проект єдиної школи на Україні, 1919: 3–9).

Підґрунтям для будівництва національної школи в період Української революції була початкова. Вона мала бути демократичною і українізованою, де діти різних верств населення могли б безкоштовно здобувати освіту з наступним її продовженням у середніх, спеціальних та вищих навчальних закладах. Унаслідок цього в багатьох місцях Поділля відкривався цей тип шкіл, і саме через те, що така школа була вища, вона забезпечувала перспективи.

До революції 1917 р. на території України було тільки 356 вищих початкових шкіл; із них 343 утримувалися за державні кошти, а 13 – на приватні й громадські (Постернак С., 1920: 61). Особливо швидко в цей період зростала кількість таких шкіл на Поділлі. Даний процес відбувався двома шляхами. По-перше, перетворенням у такі навчальні заклади шкіл іншого типу. Зокрема, на Поділлі у вищі початкові школи були перетворені Городоцька міська (1917 р.), Майдано-Трепівська чоловіча (1919 р.), Кам'янецька дівоча (1919 р.), Чуківська і Жванецька чоловічі (1919 р.) двокласні школи. По-друге, збільшення кількості вищих початкових шкіл на Поділлі відбувалося переважно за рахунок відкриття нових. У 1918 р. Міністерство народної освіти прийняло на свій бюджет 29 вищих початкових шкіл на Поділлі. Загалом, Міністерством народної освіти на Поділлі було відкрито 50 таких шкіл.

Особливо багато зусиль докладали до підготовки і відкриття вищих початкових шкіл на Поділлі місцеві органи самоврядування. Так, губернська земська управа щиро поставилася до відкриття такого типу шкіл у краї, виробивши певні принципи їх формування. З огляду на це Брацлавська земська управа створила у вересні 1919 р. окрему шкільну комісію, яка встановила, що під час складання мережі вищих початкових шкіл у повіті слід брати для однієї такої школи за норму населення в 4 тисячі осіб і щоб школи ці були одна від одної на відстані 4-х верст (Постернак С., 1920: 23). У таких школах вивчалися такі основні предмети: рідна мова, історія, географія, арифметика, закон Божий і природознавство. Їх відкриття мало забезпечити зв'язок із середньою і вищою школами, а отже, діти селян могли б продовжувати освіту.

Водночас, підтримуючи бажання подолян дати освіту своїм дітям, Подільська народна управа вимушена була, як це не прикро, відмовляти їм через постійну нестачу вчителів. Зокрема, на 1 січня 1919 р. у губернії залишалися вільними 130 учительських посад. Там, де потрібні були 4-5 учителів, ледве можна було знайти 2-3. Багато шкіл на Поділлі не були відкриті за браком учительського персоналу.

Та й вчителі, які були, не завжди мали достатній фаховий рівень. Наприклад, за своєю освітою вчителі Поділля, призначені у 1919 р., можуть бути розподілені так: із повним освітнім цензом призначено лише 9% учителів; які мали «звання» учителя повітових шкіл та «звання» домашніх учителів – 21%, учителі із середньою освітою, але без учительської підготовки – 41%; решта – учителі без середньої освіти – 29% (сюди належали ті, хто скінчив учительську семінарію, педагогічні курси, церковно-учительські школи, 6-7 класні епархіальні дівочі школи) (Центральний державний архів вищих органів влад та управління України. Ф. 2582. Оп. 1. Спр. 11. Арк. 83). Отже, більшість подільських вчителів не мали відповідної педагогічної освіти.

Важкий стан початкової освіти на Поділлі відзначав у своїй доповіді 27 жовтня 1919 р. губернський комісар. Для покращення роботи шкіл необхідно було терміново подбати про відновлення шкіл, заповнення їх учителями, розпочати навчання дітей. Незважаючи на те, що на Поділлі функціонував учительський інститут у Вінниці, своїми власними силами він не міг повністю забезпечити дедалі зростаючі потреби у фахівцях. Так,

у 1918–1919 навчальному році випускники склали менш як 1% всіх учителів губернії. Багато з них перейшли працювати в інші регіони України або стали вчителями середніх шкіл.

Для розв'язання даної проблеми, необхідно було створювати нові педагогічні навчальні заклади, які готували б на належному рівні фахівців для нової школи. З огляду на це Міністерство народної освіти визнало за необхідне відкрити учительський інститут в Кам'янці-Подільському (Центральний державний архів вищих органів влад та управління України. Ф. 2582. Оп. 1. Спр. 58. Арк. 146). Проте відкриття вчительського інституту призупинилось. Це було пов'язано зі складними воєнно-політичними обставинами, в яких опинилося Поділля в період громадянської війни, а також тим, що при Міністерстві освіти активно працювала спеціальна Комісія зі створення єдиної школи в Україні. Вона висловилася, зокрема, і за перетворення вчительських семінарій та учительських інститутів у спеціальні педагогічні дворічні шкільні заклади, з яких перший мав будуватися на ґрунті загальної освіти другого ступеня, а другий – третього ступеня єдиної школи (Центральний державний архів вищих органів влад та управління України. Ф. 2582. Оп. 1. Спр. 58. Арк. 146). Міністерство освіти прислухалося до думки Комісії і 13 вересня 1919 р. ухвалило постанову, за якою відкриття нових учительських інститутів та семінарій було визнано недоцільним. Натомість воно збиралося відкривати дворічні педагогічні курси для підготовки учителів вищої початкової школи відповідно до закону від 8 січня 1919 р. та закону про обов'язкове безоплатне навчання і з обов'язковим переформуванням цих курсів у найближчому майбутньому в учительські інститути і семінарії нового типу.

Висновки. Таким чином, незважаючи на труднощі й перешкоди, у 1917–1920 рр. українська влада та громадські організації Поділля докладали багато зусиль для того, щоб створити і розширити мережу національних вищих початкових шкіл і тим самим закласти основу національної освіти. Завдяки їх активній діяльності були збудовані власні приміщення для шкіл, друкувалися українські підручники, змінювалися навчальні плани. Значним здобутком став перехід на українську мову навчання. Певні успіхи були досягнуті і на шляху демократизації навчального процесу, що відкрило широким верствам населення краю шлях до навчання у вищих початкових школах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кузьмин Н. Н. Учительские семинарии в России и их место в подготовке учителей начальной школе: лекция по истории педагогики. Курган: Курганский гос. пед. ин-т, 1970. 102 с.
2. Мельник Е. М., Буравченко А.О. Стан церковнопарафіяльних шкіл на Поділлі (кінець XIX – початок XX ст. *Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету: історичні науки*. Кам'янець-Подільський : Оіум, 2001. Т. 5 (7). С. 323.
3. Проект єдиної школи на Україні. Основна школа. Кам'янець-Подільський : Дністер, 1919. С. 3–9.
4. Постернак С. Из історії освітнього руху на Україні за часи революції 1917–1919 рр. Київ : Всеукр. кооперат. вид-во Союз, 1920. 127 с.
5. Центральний державний архів вищих органів влад та управління України. Ф. 2582. Оп. 1. Спр. 58. Арк. 146.
6. Центральний державний архів вищих органів влад та управління України. Ф. 2582. Оп.1. Спр. 11. Арк. 83.

REFERENCES

1. Kuzmyn N. N. Uchytelskye semynaryy v Rossyy u ykh mesto v podhotovke uchytelei nachalnoi shkole: lektsyia po ystoryy pedahohyky. Kurhan: Kurhanskyi hos. ped. yn-t, 1970. 102 s.
2. Melnyk E. M., Buravchenkov A.O. Stan tserkovnoparafiialnykh shkil na Podilli (kinets XIX – pochatok XX st. *Naukovi pratsi Kamianets-Podilskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu: istorychni nauky*. Kamianets-Podilskyi: Oiiium, 2001. T. 5 (7). S. 323.
3. Proekt yedynoi shkoly na Ukraini. Osnovna shkola. Kamianets-Podilskyi : Dnister, 1919. S. 3-9.
4. Posternak S. Iz istorii osvithnoho rukhu na Ukraini za chasy revoliutsii 1917–1919 rr. Kyiv: Vseukr. kooperat. vyd-vo Soiuz, 1920. 127 s.
5. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchychk orhaniv vlad ta upravlinnia Ukrainy. F. 2582. Op. 1. Spr. 58. Ark. 146.
6. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchychk orhaniv vlad ta upravlinnia Ukrainy. F. 2582. Op.1. Spr. 11. Ark. 83.